

غنای گونه‌ای و وضعیت زیستی پرندگان شهرستان سرخس در شمال شرق ایران

علی خانی^۱، محمد کابلی^{۲*}، مسعود یوسفی^۲، صیاد شیخی بیلانلو^۳، الهام نورانی^۲، محمود کرمی^۲

۱- گروه محیط زیست و انرژی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۲- گروه محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران
۳- گروه محیط زیست، دانشکده شیلات و محیط زیست، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران
مسئول مکاتبات: mkaboli@ut.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۹۳/۸/۳۰

تاریخ دریافت: ۹۳/۷/۲۵

چکیده

سرخس یکی از غنی‌ترین نواحی از نقطه نظر غنای گونه‌ای در ایران است که دارای مساحتی برابر با ۵۴۰۰ کیلومتر مربع می‌باشد. این منطقه دارای تنوع بالای زیستگاهی بوده، به نحوی که تغییرات ارتفاعی آن از ۲۵۰ متر تا ۲۵۰۰ متر می‌باشد. دشت سرخس از نظر ژئومورفولوژیکی نیز تا حد زیادی از فلات مرکزی به خاطر رشته کوه‌های هزار مسجد و مزدوران جدا است و شهرستان سرخس در محل تماس فون پالئارکتیک شرقی و غربی قرار دارد. در طی مطالعات میدانی به مدت ۱۳ سال فون پرندگان منطقه پایش و فهرست آن ارائه گردید. نتایج حاصل نشان می‌دهد بالغ بر ۲۲۵ گونه پرنده در منطقه مورد مطالعه زیست می‌نماید. یعنی در محدوده‌ای برابر با ۵۴۰۰ کیلومتر مربع یعنی ۰/۳ درصد از خاک ایران نزدیک به ۴۳ درصد از پرندگان ایران حضور دارد. از میان ۲۲۵ گونه ثبت شده ۶۴ گونه آنها دارای ارزش حفاظتی هستند و نیاز به مدیریت برای جلوگیری از انقراض دارند. ناگفته اهمیت منطقه برای حفظ پرندگان آشکار است بنابراین پیشنهاد می‌شود مطالعات صحرایی بیشتری بر روی فون پرندگان شهرستان اجرا شود.

کلمات کلیدی: سرخس، پرندگان، پایش های میدانی، غنای گونه ای

مقدمه

های آبی انسان ساخت زیستگاه‌های مناسبی برای گونه‌های مختلف آبی و کنارآبی ایجاد شده است و باعث افزایش غنای گونه‌ای پرندگان در منطقه شده است. با وجود اهمیت بالای شهرستان سرخس در فراهم آوردن شرایط زیست مناسب برای شمار زیادی از گونه‌های پرندگان ایران مطالعات اندکی در این شهرستان صورت گرفته که از آن جمله می‌توان به مطالعه پرندگان زادآور شهرستان سرخس [۱] و پیکره‌های آبی انسان ساخت به عنوان عنوان توقفگاه موقت پرندگان اشاره کرد از سایر مطالعات انجام شده در منطقه در ارتباط با دیگر گروه‌های جانوری می‌توان به بررسی خزندگان منطقه اشاره کرد [۳]، [۱۰] که نسبت به سایر گروه‌های مهره‌دار اطلاعات کامل-تری نسبت به آنها در شهرستان وجود دارد. اما تاکنون

اقلیم جانوری پالئارکتیک در برگیرنده اروپا، قسمت اعظم آسیا و مناطقی از شمال قاره آفریقا است که محدوده خود به دو قسمت پالئارکتیک غربی و پالئارکتیک شرقی تقسیم می‌شود [۴] که هر یک دارای پرندگانی هستند که در نیمه دیگر حضور ندارند اما در نواحی مابین این دو محدوده یعنی جاهای که مرزهای پالئارکتیک غربی و شرقی به هم می‌رسد عناصر هر دو ناحیه با هم حضور دارند که سبب افزایش غنای گونه‌ای پرندگان در مناطق بینابینی می‌شود. شهرستان سرخس در شمال شرقی‌ترین نقطه ایران در ناحیه تماس پالئارکتیک غربی و شرقی قرار دارد و تنها نقطه‌ای در ایران است که عناصر خاص پالئارکتیک شرقی مانند چرخریسک تورانی، فاخته خاوری در آن یافت می‌شود [۴]. در سال‌های جدید به واسطه اضافه شدن پیکره-

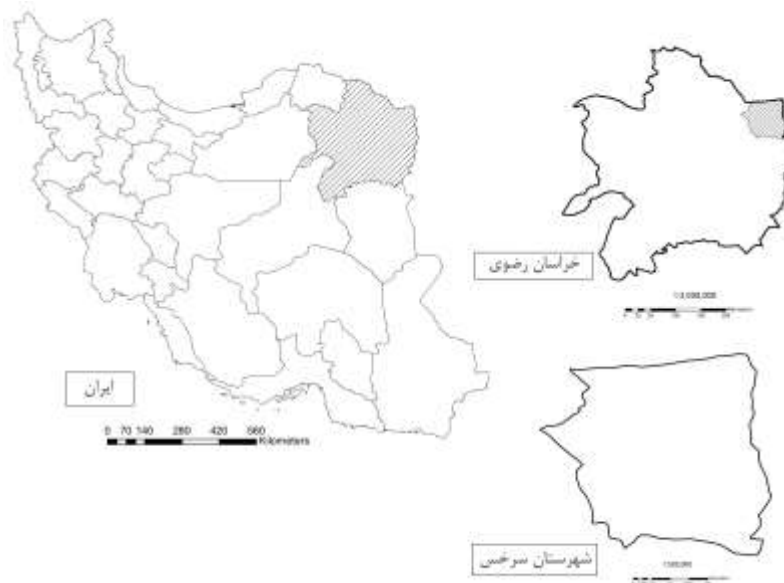
مطالعه‌ای که به تهیه فهرست تمامی گونه‌های منطقه پردازد وجود ندارد هدف از مطالعه حاضر بررسی فهرست تمامی گونه‌های پرندگان شهرستان سرخس شامل آبی، کنار آبی و خشکی‌زی است تا بتوان به درک درستی از تنوع پرندگان در این شهرستان رسید.

مواد و روش کار

منطقه مورد مطالعه: شهرستان سرخس شمال شرقی‌ترین شهرستان استان خراسان رضوی (شکل ۱) و همچنین کشور ایران می‌باشد که با مساحت ۵۴۷۲ کیلومتر مربع، بین دو نصف النهار ۳۰ تا ۶۰ و ۱۵ تا ۶۱ درجه شرقی و بین دو مدار ۳۶ و ۳۶ تا ۴۰ درجه شمالی قرار گرفته است. حد طبیعی منطقه را در جنوب، رودخانه کشف رود و حد شرقی را تجن (از پیوستن رودخانه هریرود و کشف‌رود) و حدود طبیعی غربی و جنوب غربی را آخرین امتدادهای ارتفاعات کپه‌داغ مشخص می‌نماید، این شهرستان با کشور ترکمنستان در محدوده‌های شرقی و شمالی خود دارای مرز مشترک می‌باشد. بلندترین نقطه در منطقه در ارتفاعات کپه‌داغ، در حدود ۲۵۰۰ متر از سطح دریا قرار دارد و پایین‌ترین نقطه در محل خروجی دشت

سرخس با ارتفاع ۲۵۰ متر از سطح دریا است. میانگین بارندگی در منطقه متنوع و مقدار آن از کمتر از ۲۰۰ میلی-متر در شمال شرقی تا بیش از ۴۰۰ میلی‌متر در ارتفاعات غربی متغیر است. همچنین میانگین سالانه دما از کمتر از ۱۲ درجه تا بیش از ۱۷ درجه در مناطق کم‌ارتفاع و پست شمال شرقی تغییر می‌یابد. شهرستان سرخس بین ارتفاعاتی که ادامه البرز شرقی محسوب می‌گردند از یک طرف و مناطق پست درون مرزی و برون مرزی خاک ترکمنستان و افغانستان از طرف دیگر قرار گرفته است.

روش کار: مطالعه حاضر به مدت ۱۳ سال (از سال ۱۳۸۲ تا سال ۱۳۹۴) به صورت ناپیوسته و در چهار فصل سال، بصورت پیاده و سواره و در زیستگاه‌های مختلف انجام گرفت و پرندگان مشاهده شده ثبت شد. شناسایی پرندگان با استفاده از راهنماهای مختلف صحرائی [۲، ۵، ۶، ۸، ۹] انجام گرفت. بدین منظور از تلسکوپ تک چشمی (80×80 SWAROVSK)، دوربین دوچشمی روسی (8×32) و (7×35) و دوربین عکاسی دیجیتال Canon 40 D با لنز سیگما 50×500 استفاده گردید.

شکل ۱- موقعیت منطقه مورد مطالعه در ایران

نتایج

نتایج بررسی وضعیت حفاظتی گونه‌های مشاهده شده در شهرستان نشان داد که ۶۴ گونه از ۲۲۵ گونه ثبت شده داری اولویت حفاظتی در سطوح ملی، سایتیس و اتحادیه جهانی حفاظت هستند. جدول ۲ فهرست گونه‌های حفاظتی را در شهرستان سرخس نشان می دهد.

نتایج حاصل از بررسی پرندگان شهرستان سرخس نشان می دهد که ۲۲۵ گونه از پرندگان در محدوده شهرستان سرخس زیست می‌کنند. در جدول ۱ فهرست پرندگان شهرستان به همراه فصول مشاهده هر پرنده ارائه شده است. بیشترین تعداد گونه مشاهده شده مربوط به راسته گنجشک سانان بوده (شکل ۲) و در میان چهار فصل سال بیشترین تعداد گونه ها در فصل بهار ثبت شد (شکل ۳).

جدول ۱- فهرست پرندگان شهرستان سرخس به همراه فصول مشاهده هر پرنده

ردیف	نام فارسی	نام انگلیسی	نام علمی	فصل مشاهده		
				بهار	تابستان	زمستان
۱	کشیم بزرگ	Great Crested Grebe	<i>Podiceps cristatus</i>	*		*
۲	کشیم کوچک	Little Grebe	<i>Tachybaptus ruficollis</i>			*
۳	کشیم گردن سرخ	Red-necked Grebe	<i>Podiceps grisegena</i>	*		
۴	کشیم گردن سیاه	Black-necked Grebe	<i>Podiceps nigricollis</i>	*		
۵	باکلان	Cormorant	<i>Phalacrocorax carbo</i>	*		
۶	باکلان کوچک	Pygmy Cormorant	<i>Phalacrocorax pygmeus</i>	*		
۷	پلیکان پا خاکستری	Dalmatian Pelican	<i>Pelecanus crispus</i>	*		
۸	غاز خاکستری	Greylag Goose	<i>Anser anser</i>	*		
۹	غاز پیشانی سفید	Lesser White-fronted Goose	<i>Anser erythropus</i>	*		
۱۰	قوی گنگ	Mute Swan	<i>Cygnus olor</i>	*		
۱۱	آنقوت	Ruddy Shelduck	<i>Tadorna ferruginea</i>		*	
۱۲	تنجه	Shelduck	<i>Tadorna tadorna</i>	*		
۱۳	خوتکا	Anas crecca	<i>Eurasian Teal</i>			*
۱۴	خوتکا ابرو سفید	Garganey	<i>Anas querquedula</i>	*		
۱۵	گیلار	Wigeon	<i>Anas penelope</i>	*		
۱۶	سرسبز	Mallard	<i>Anas platyrhynchos</i>	*	*	*
۱۷	فیلوش	Pintail	<i>Anas acuta</i>	*		
۱۸	اردک ارده ای	Gadwall	<i>Anas strepera</i>	*		
۱۹	اردک تاجدار	Red-crested Pochard	<i>Netta rufina</i>	*		
۲۰	اردک بلوطی	Ferruginous Duck	<i>Aythya nyroca</i>	*		
۲۱	اردک مرمری	marbled Teal	<i>Marmaronetta angustirostris</i>			*
۲۲	اردک سرحنایی	Pochard	<i>Aythya ferina</i>	*		
۲۳	اردک سیاه کاکل	Tufted Duck	<i>Aythya fuligula</i>	*		
۲۴	اردک نوک پهن	Shoveler	<i>Anas clypeata</i>	*		
۲۵	اردک چشم طلایی	Goldeneye	<i>Bucephala clangula</i>	*		
۲۶	مرگوس سفید	Smew	<i>Mergus albellus</i>	*		
۲۷	مرگوس بزرگ	Goosander	<i>Mergus merganser</i>	*		

ادامه جدول ۱

*	*	<i>Ardea cinerea</i>	Grey Heron	حواصیل خاکستری	۲۸
	*	<i>Ardea purpurea</i>	Purple Heron	حواصیل ارغوانی	۲۹
	*	<i>Nycticorax nycticorax</i>	Black-crowned Night Heron	حواصیل شب	۳۰
*		<i>Casmerodius albus</i>	Great Egret	اگرت بزرگ	۳۱
	*	<i>Bubulcus ibis</i>	Cattle Egret	گاوچرانک	۳۲
*		<i>Botaurus stellaris</i>	Bittern	بوتیمار بزرگ	۳۳
	*	<i>Ixobrychus minutus</i>	Little Bittern	بوتیمار کوچک	۳۴
	*	<i>Plegadis falcinellus</i>	Glossy Ibis	اکراس	۳۵
	*	<i>Ciconia nigra</i>	Black Stork	لک لک سیاه	۳۶
*		<i>Platalea leucorodia</i>	Spoonbill	کفچه نوک	۳۷
	*	<i>Egyptian Vulture</i>	Neophron percnopterus	کرکس مصری	۳۸
	*	<i>Gyps fulvus</i>	Griffon Vulture	دال	۳۹
*		<i>Aegypius monachus</i>	Black Vulture	دال سیاه	۴۰
*	*	<i>Gypaetus barbatus</i>	Lammergeier	هما	۴۱
	*	<i>White-tailed Eagle</i>	Haliaeetus albicilla	عقاب دریایی دم سفید	۴۲
	*	<i>Circaetus gallicus</i>	Short-toed Eagle	عقاب مارخور	۴۳
*		<i>Hieraetus fasciatus</i>	Bonelli's Eagle	عقاب دوبرادر	۴۴
*		<i>Aquila nipalensis</i>	Steppe Eagle	عقاب صحرائی	۴۵
*	*	<i>Aquila chrysaetos</i>	Golden Eagle	عقاب طلایی	۴۶
*		<i>Aquila heliaca</i>	Imperial Eagle	عقاب شاهی	۴۷
*		<i>Haliaeetus albicilla</i>	White-tailed Eagle	عقاب دریایی دم سفید	۴۸
*		<i>Circus cyaneus</i>	Hen Harrier	سنقر خاکستری	۴۹
*	*	<i>Circus aeruginosus</i>	Western Marsh Harrier	سنقر تالابی	۵۰
	*	<i>Circus pygargus</i>	Montagu's Harrier	سنقر گندمزار	۵۱
	*	<i>Pernis apivorus</i>	Honey Buzzard	سارگپه جنگلی	۵۲
*		<i>Buteo buteo</i>	Common Buzzard	سارگپه معمولی	۵۳
*		<i>Buteo lagopus</i>	Rough-legged Buzzard	سارگپه پرپا	۵۴
*	*	<i>Buteo rufinus</i>	Long-legged Buzzard	سارگپه پا بلند	۵۵
	*	<i>Elanus caeruleus</i>	Black Kite	کورکور سیاه	۵۶
*	*	<i>Accipiter nisus</i>	Eurasian Sparrowhawk	قرقی	۵۷
	*	<i>Accipiter badius</i>	Shikra	پیغوی کوچک	۵۸
*	*	<i>Falco tinnunculus</i>	Kestrel	دلیجه	۵۹
	*	<i>Falco naumanni</i>	Lesser Kestrel	دلیجه کوچک	۶۰
*	*	<i>Falco cherrug</i>	Saker Falcon	بالابان	۶۱
	*	<i>Falco subbuteo</i>	Hobby	لیل	۶۲
	*	<i>Falco pelegrinoides</i>	Barbary Falcon	شاهین	۶۳
	*	<i>Falco columbarius</i>	Merlin	ترمتای	۶۴
	*	<i>Phasianus colchicus</i>	Common Pheasant	قرقاوول	۶۵
*	*	<i>Ammoperdix griseogularis</i>	See-see Partridge	تیپو	۶۶
	*	<i>Alectoris chukar</i>	Chukar	کبک	۶۷
*	*	<i>Coturnix coturnix</i>	Quail	بلدرچین	۶۸
*		<i>Rallus aquaticus</i>	Water Rail	یلوه آبی	۶۹
*	*	<i>Crex crex</i>	Corn Crane	یلوه حنایی	۷۰

ادامه جدول ۱

*	*	<i>Eurasian Coot</i>	<i>Fulica atra</i>	چنگر	۷۱
*	*	<i>Gallinula chloropus</i>	<i>Moorhen</i>	چنگر نوک سرخ	۷۲
		<i>Grus grus</i>	<i>Common Crane</i>	درنا معمولی	۷۳
*		<i>Tetrax tetrax</i>	<i>Little Bustard</i>	زنگوله بال	۷۴
*		<i>Chlamydotis undulata</i>	<i>Houbara Bustard</i>	هویره	۷۵
*	*	<i>Limosa limosa</i>	<i>Black-tailed Godwit</i>	گیلان‌شاه دم سیاه	۷۶
*		<i>Tringa nebularia</i>	<i>Greenshank</i>	آبچلیک پا سبز	۷۷
	*	<i>Tringa totanus</i>	<i>Redshank</i>	آبچلیک پا سرخ	۷۸
	*	<i>Tringa glareola</i>	<i>Wood Sandpiper</i>	آبچلیک خالدار	۷۹
	*	<i>Actitis hypoleucos</i>	<i>Common Sandpiper</i>	آبچلیک آواز خوان	۸۰
*	*	<i>Tringa ochropus</i>	<i>Green Sandpiper</i>	آبچلیک تک زی	۸۱
	*	<i>Phalaropus lobatus</i>	<i>Red-necked Phalarope</i>	فالاروپ گردن سرخ	۸۲
	*	<i>Arenaria interpres</i>	<i>Ruddy Turnstone</i>	سنگ گردان	۸۳
	*	<i>Calidris alpina</i>	<i>Dunlin</i>	تلیله شکم سیاه	۸۴
*	*	<i>Calidris minuta</i>	<i>Little Stint</i>	تلیله کوچک	۸۵
	*	<i>Limicola falcinellus</i>	<i>Broad-billed Sandpiper</i>	تلیله نوک پهن	۸۶
*		<i>Gallinago gallinago</i>	<i>Common Snipe</i>	پاشلک معمولی	۸۷
	*	<i>Philomachus pugnax</i>	<i>Ruff</i>	آبچلیک شکیل	۸۸
	*	<i>Burhinus oedicephalus</i>	<i>Stone Curlew</i>	چاخ لق	۸۹
	*	<i>Haematopus ostralegus</i>	<i>Eurasian Oystercatcher</i>	صدف خوار	۹۰
	*	<i>Himantopus himantopus</i>	<i>Black-winged Stilt</i>	چوب پا	۹۱
	*	<i>Glareola nordmanni</i>	<i>Black-winged Pratincole</i>	گلاریول بال سیاه	۹۲
	*	<i>Glareola pratincola</i>	<i>Collared Pratincole</i>	گلاریول بال سرخ	۹۳
	*	<i>Cursorius cursor</i>	<i>Cream-coloured Courser</i>	دودوک	۹۴
*		<i>Vanellus vanellus</i>	<i>Lapwing</i>	خروس کولی معمولی	۹۵
*	*	<i>Vanellus leucurus</i>	<i>White-tailed Lapwing</i>	خروس کولی دم سفید	۹۶
	*	<i>Vanellus gregarius</i>	<i>Sociable Lapwing</i>	خروس کولی دشتی	۹۷
*		<i>Vanellus indicus</i>	<i>Red-wattled Plover</i>	دیدومک	۹۸
	*	<i>Charadrius dubius</i>	<i>Little Ringed Plover</i>	سلیم طوقی کوچک	۹۹
*		<i>Pluvialis apricaria</i>	<i>European Golden Plover</i>	سلیم طلائی	۱۰۰
*	*	<i>Larus minutus</i>	<i>Little Gull</i>	کاکایی سر سیاه	۱۰۱
*	*	<i>Larus genei</i>	<i>Slender-billed Gull</i>	کاکایی صورتی	۱۰۲
*		<i>Larus cachinnans</i>	<i>Caspian Gull</i>	کاکایی خزری	۱۰۳
*		<i>Larus ichthyaetus</i>	<i>Great Black-headed Gull</i>	کاکایی سر سیاه بزرگ	۱۰۴
	*	<i>Chlidonias hybrida</i>	<i>Whiskered Tern</i>	پرستوی دریای گونه سفید	۱۰۵
	*	<i>Sterna hirundo</i>	<i>Common Tern</i>	پرستوی دریایی معمولی	۱۰۶
	*	<i>Chlidonias leucopterus</i>	<i>White-winged Tern</i>	پرستوی دریایی بال سفید	۱۰۷
	*	<i>Sterna sandvicensis</i>	<i>Sandwich Tern</i>	پرستوی دریایی بدصدا	۱۰۸
	*	<i>Sterna nilotica</i>	<i>Gull-billed Tern</i>	پرستوی دریایی نوک کاکایی	۱۰۹
*	*	<i>Pterocles orientalis</i>	<i>Black-bellied Sandgrouse</i>	باقرقره شکم سیاه	۱۱۰
	*	<i>Columba livia</i>	<i>Rock Dove</i>	کبوتر چاهی	۱۱۱
	*	<i>Columba oenas</i>	<i>Stock Dove</i>	فاخته	۱۱۲

ادامه جدول ۱

	*		<i>Streptopelia decaocto</i>	Eurasian Collared Dove	یا کریم	۱۱۳
*	*	*	<i>Streptopelia senegalensis</i>	Laughing Dove	قمری خانگی	۱۱۴
		*	<i>Psittacula krameri</i>	Ring-necked Parakeet	طوطی طوق صورتی	۱۱۵
		*	<i>Cuculus canorus</i>	Common Cuckoo	کوکوی معمولی	۱۱۶
		*	<i>Caprimulgus europaeus</i>	European Nightjar	شبگرد	۱۱۷
*	*	*	<i>Athene noctua</i>	Little Owl	جغد کوچک	۱۱۸
*			<i>Asio otus</i>	Long-eared Owl	جغد گوش دراز	۱۱۹
*			<i>Bubo bubo</i>	Eagle Owl	شاه بوف	۱۲۰
		*	<i>Otus scops</i>	European Scops Owl	مرغ حق	۱۲۱
		*	<i>Apus apus</i>	Common Swift	بادخورک معمولی	۱۲۲
	*		<i>Alcedo atthis</i>	Common Kingfisher	ماهی خورک	۱۲۳
		*	<i>Tachymarpis melba</i>	Alpine Swift	بادخورک کوهی	۱۲۴
		*	<i>Merops apiaster</i>	European Bee-eater	زنبور خوار معمولی	۱۲۵
		*	<i>Merops persicus</i>	Blue-cheeked Bee-eater	زنبور خور گلو خرمایی	۱۲۶
*	*	*	<i>Coracias garrulus</i>	European Roller	سبزقبا	۱۲۷
		*	<i>Upupa epops</i>	Eurasian Hoopoe	هد هد	۱۲۸
*			<i>Jynx torquilla</i>	Eurasian Wryneck	دارکوب راه راه	۱۲۹
*	*	*	<i>Galerida cristata</i>	Crested Lark	چکاوک کاکلی	۱۳۰
		*	<i>Melanocorypha calandra</i>	Calandra Lark	چکاوک گندمزار	۱۳۱
*	*	*	<i>Eremophila alpestris</i>	Shore Lark	چکاوک شاخدار	۱۳۲
*			<i>Alauda arvensis</i>	Sky Lark	چکاوک آسمانی	۱۳۳
*	*	*	<i>Calandrella brachydactyla</i>	Short-toed Lark	چکاوک پنجه کوتاه	۱۳۴
*	*	*	<i>Ammomanes deserti</i>	Desert Lark	چکاوک بیابانی	۱۳۵
		*	<i>Motacilla alba</i>	White Wagtail	دم جنبانک ابلق	۱۳۶
		*	<i>Motacilla flava</i>	Yellow Wagtail	دم جنبانک زرد	۱۳۷
		*	<i>Motacilla cinerea</i>	Grey Wagtail	دم جنبانک خاکستری	۱۳۸
		*	<i>Citrine Wagtail</i>	Motacilla citreola	دم جنبانک سر زرد	۱۳۹
	*		<i>Anthus campestris</i>	Tawny Pipit	پیپت خاکی	۱۴۰
		*	<i>Lanius lahtora</i>	Great Grey Shrike	سنگ چشم بزرگ	۱۴۱
		*	<i>Lanius collurio</i>	Red-backed Shrike	سنگ چشم پشت سرخ	۱۴۲
		*	<i>Lanius isabellinus</i>	Isabelline Shrike	سنگ چشم دم سرخ	۱۴۳
*			<i>Bombycilla garrulus</i>	Bohemian Waxwing	بال لاکمی	۱۴۴
*			<i>Troglodytes troglodytes</i>	Wren	الیکایی	۱۴۵
*			<i>Prunella collaris</i>	Alpine Accentor	صعوه کوهی	۱۴۶
		*	<i>Irania gutturalis</i>	White-throated Robin	سینه سرخ ایرانی	۱۴۷
		*	<i>Cercotrichas galactotes</i>	Rusfous Bush Robin	دم چتری	۱۴۸
		*	<i>Luscinia svecica</i>	Bluethroat	گلوآبی	۱۴۹
		*	<i>Saxicola torquata</i>	Common Stonechat	چک	۱۵۰
*	*	*	<i>Oenanthe isabellina</i>	Isabelline Wheatear	چکچک دشتی	۱۵۱
		*	<i>Saxicola rubetra</i>	Whinchat	چک بوته ای	۱۵۲
		*	<i>Saxicola caprata</i>	Pied Stonechat	چک ابلق	۱۵۳
	*	*	<i>Oenanthe pleschanka</i>	Pied Wheatear	چکچک ابلق	۱۵۴
	*	*	<i>Oenanthe picata</i>	Eastern Pied Wheatear	چکچک ابلق خاوری	۱۵۵

ادامه جدول ۱

*	*	*	*	<i>Oenanthe deserti</i>	Desert Wheatear	چکچک بیابانی	۱۵۶
*	*	*	*	<i>Oenanthe oenanthe</i>	Northern Wheatear	چکچک کوهی	۱۵۷
*	*	*	*	<i>Oenanthe finschii</i>	Finsche's Wheatear	چکچک پشت سفید	۱۵۸
			*	<i>Oenanthe alboniger</i>	Hume's Wheatear	چکچک سر سیاه	۱۵۹
			*	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	Common Redstart	دم سرخ	۱۶۰
		*		<i>Phoenicurus ochruros</i>	Black Redstart	دم سرخ سیاه	۱۶۱
*				<i>Phoenicurus erythronotus</i>	Eversmann's Redstart	دم سرخ پشت بلوطی	۱۶۲
			*	<i>Rufous-tailed Rock Thrush</i>	Monticola saxatilis	طرقه کوهی	۱۶۳
*	*	*	*	<i>Monticola solitarius</i>	Blue Rock Thrush	طرقه آبی	۱۶۴
*	*	*	*	<i>Turdus merula</i>	Blackbird	توکای سیاه	۱۶۵
*				<i>Turdus ruficollis</i>	Black-throated Thrush	توکای گلو سیاه	۱۶۶
			*	<i>Luscinia megarhynchos</i>	Nightingale	بلبل	۱۶۷
			*	<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	European Reed Warbler	سسک تالابی معمولی	۱۶۸
			*	<i>Acrocephalus dumetorum</i>	Blyth's Reed Warbler	سسک نیزار خاوری	۱۶۹
			*	<i>Acrocephalus melanopogon</i>	Moustached Warbler	سسک ابرو سفید	۱۷۰
		*	*	<i>Hippolais pallida</i>	Olivaceous Warbler	سسک درختی زیتونی	۱۷۱
		*	*	<i>Hippolais caligata</i>	Booted Warbler	سسک درختی کوچک	۱۷۲
			*	<i>Sylvia communis</i>	Whitethroat	سسک گلو سفید	۱۷۳
			*	<i>Cettia cetti</i>	Cetti's Warbler	سسک دم پهن	۱۷۴
	*	*	*	<i>Acrocephalus stentoreus</i>	Clamorous Reed Warbler	سسک تالابی پر سر صدا	۱۷۵
			*	<i>Locustella naevia</i>	Common Grasshopper Warbler	سسک راه راه	۱۷۶
			*	<i>Hippolais languida</i>	Upcher's Warbler		۱۷۷
			*	<i>Phylloscopus nitidus</i>	Green Warbler	سسک بیدی سبز	۱۷۸
		*	*	<i>Sylvia curruca</i>	Lesser Whitethroat	سسک گلو سفید کوچک	۱۷۹
			*	<i>Sylvia mystacea</i>	Menetries's Warbler	سسک سر دودی	۱۸۰
			*	<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	European Reed Warbler	سسک شالیزار	۱۸۱
*	*	*	*	<i>Scotocerca inquieta</i>	Scrub Warbler	سسک جنبان	۱۸۲
*				<i>Phylloscopus collybitus</i>	Chiffchaff	چیف چاف	۱۸۳
			*	<i>Sylvia nana</i>	Desert Warbler	سسک بیابانی	۱۸۴
			*	<i>Muscicapa striata</i>	Spotted Flycatcher	مگس گیر خالدار	۱۸۵
		*	*	<i>Ficedula parva</i>	Red-breasted Flycatcher	مگس گیر سینه سرخ	۱۸۶
			*	<i>Ficedula semitorquata</i>	Semi-collared Flycatcher	مگس گیر طوق سفید	۱۸۷
			*	<i>Parus major</i>	Great Tit	چرخ ریسک بزرگ	۱۸۸
*			*	<i>Remiz pendulinus</i>	Penduline Tit	چرخ ریسک پشت بلوطی	۱۸۹
		*		<i>Parus bokharensis</i>	Turkestan Tit	چرخ ریسک تورانی	۱۹۰
*	*	*	*	<i>Sitta tephronata</i>	Eastern Rock Nuthatch	کمرکولی	۱۹۱
			*	<i>Hirundo rustica</i>	Barn Swallow	چلچله	۱۹۲
		*	*	<i>Hirundo rupestris</i>	Crag Martin	چلچله کوهی	۱۹۳
			*	<i>Delichon urbica</i>	House Martin	چلچله ی دمگاه سفید	۱۹۴
*				<i>Emberiza schoeniclus</i>	Common Reed Bunting	زردپره تالابی	۱۹۵
			*	<i>Emberiza rustica</i>	Rustic Bunting	زرده پره حنایی	۱۹۶

	*	<i>Emberiza calandra</i>	Corn Bunting	زرد پره مزرعه	۱۹۷
	*	<i>Emberiza hortulana</i>	Ortolan Bunting	زرد پره سر زيتونى	۱۹۸
	*	<i>Emberiza buchanani</i>	Grey-necked Bunting	زرد پره سر خاکسترى	۱۹۹
	*	<i>Emberiza bruniceps</i>	Red-headed Bunting	زرد پره سر سرخ	۲۰۰
*	*	<i>Emberiza cia</i>	Rock Bunting	زرد پره كوهى	۲۰۱
	*	<i>Emberiza citrinella</i>	Yellowhammer	زرد پره ليموى	۲۰۲
*		<i>Fringilla coelebs</i>	Chaffinch	سهره جنگلى	۲۰۳
*	*	<i>Carduelis carduelis</i>	European Goldfinch	سهره طلايى	۲۰۴
	*	<i>Carduelis cannabina</i>	Common Linnet	سهره سينه سرخ	۲۰۵
*	*	<i>Serinus pusillus</i>	Red-fronted Serin	سهره پيشانى سرخ	۲۰۶
	*	<i>Carpodacus erythrinus</i>	Common Rosefinch	سهره گلى	۲۰۷
	*	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	Hawfinch	سهره نوک کلفت	۲۰۸
*	*	<i>Rhodopechys obsoleta</i>	Desert Finch	سهره خاكي	۲۰۹
*	*	<i>Rhodopechys githaginea</i>	Trumpeter Finch	سهره صورتى	۲۱۰
*	*	<i>Mycerobas carnipes</i>	White-winged Grosbeak	سهره سياه	۲۱۱
*	*	<i>Carospiza brachydactyla</i>	Pale Rockfinch	گنجشک خاكي	۲۱۲
*	*	<i>Passer montanus</i>	Tree Sparrow	گنجشک درختى	۲۱۳
	*	<i>Petronia brachydactyla</i>	Pale Rock Sparrow	گنجشک خاكي	۲۱۴
*	*	<i>Petronia petronia</i>	Rock Sparrow	گنجشک كوهى	۲۱۵
*	*	<i>Passer hispaniolensis</i>	Spanish Sparrow	گنجشک سينه سياه	۲۱۶
	*	<i>Sturnus vulgaris</i>	Common Starling	سار	۲۱۷
	*	<i>Sturnus roseus</i>	Rose-coloured Starling	سار صورتى	۲۱۸
*	*	<i>Acridotheres tristis</i>	Common Myna	مرغ مينا	۲۱۹
	*	<i>Oriolus oriolus</i>	Eurasian Golden Oriole	پرى شاهرخ	۲۲۰
*	*	<i>Pica pica</i>	Magpie	زاغى	۲۲۱
*	*	<i>Corvus corone</i>	Hooded Crow	کلاغ ابلق	۲۲۲
*	*	<i>Corvus corax</i>	Raven	غراب	۲۲۳
*	*	<i>Pyrhocorax pyrrhocorax</i>	Chough	کلاغ نوک سرخ	۲۲۴
*	*	<i>Corvus monedula</i>	Western Jackdaw	کلاغ گردن بور	۲۲۵

جدول ۲- گونه های دارای ارزش حفاظتی ملی و بین المللی در شهرستان سرخس

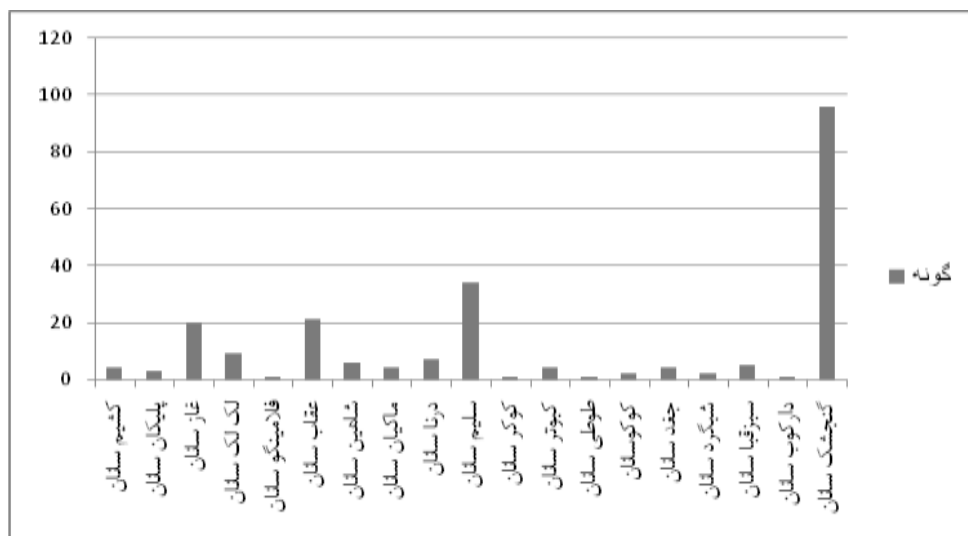
IUCN	CITES	وضعیت حفاظتی ملی	گونه	IUCN	CITES	وضعیت حفاظتی ملی	گونه
-	II	●	سارگپه معمولی	LR	I	◊	پلیکان پاخاکستری
-	II	●	سارگپه پرپا	-	-	●	پلیکان سفید
-	II	●	سارگپه پا بلند	LR	-	◊	باکلان کوچک
-	II	●	کورکور سياه	-	II	●	کفچه نوک
-	II	●	سنقر خاکستری	-	-	●	حواصیل خاکستری
-	II	●	سنقر تالابی	-	-	●	حواصیل ارغوانی
-	II	●	سنقر گندمزار	-	-	●	اگرت بزرگ
-	II	●	قرقى	-	-	●	گاوپرانک
-	II	●	پیغوی کوچک	-	-	●	حواصیل شب

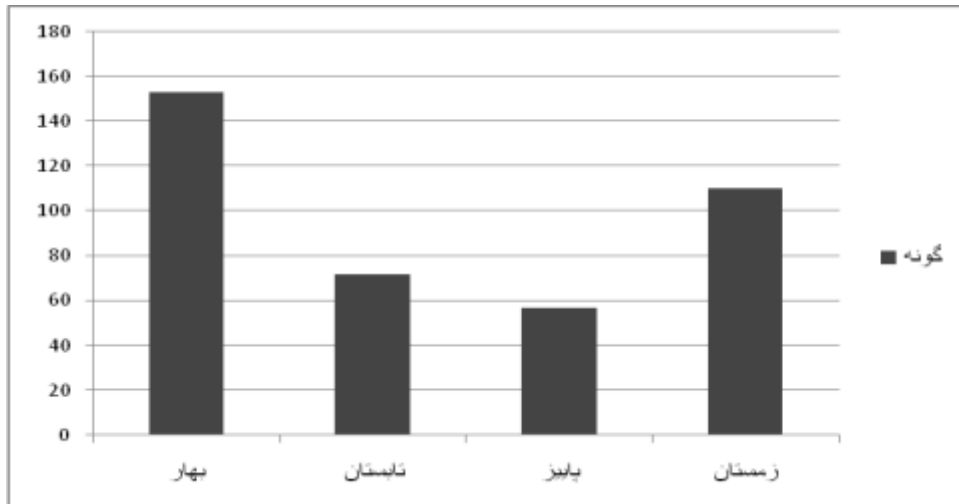

ادامه جدول ۲

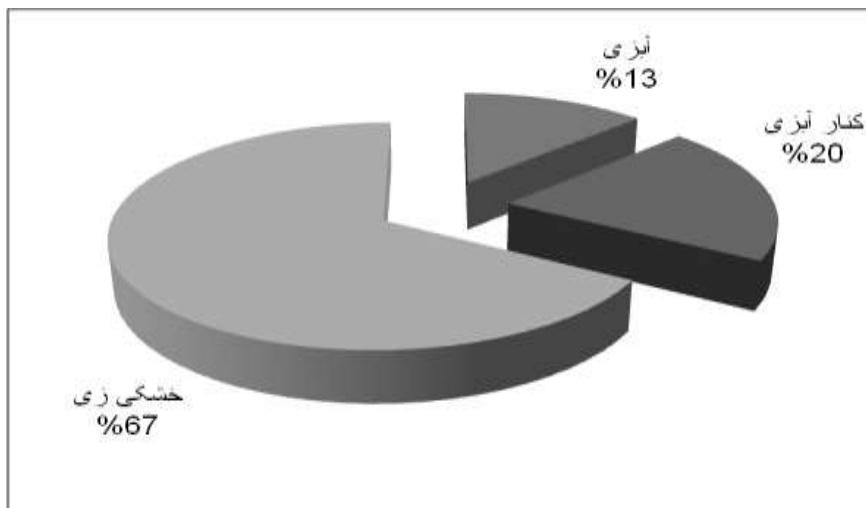
-	II	●	پیغو	-	-	●	بوتیمار کوچک
-	II	●	دلیجه	-	-	●	بوتیمار بزرگ
VU	II	●	دلیجه کوچک	-	II	●	لک لک سیاه
-	II	●	ترمتای معمولی	-	-	●	قوی گنگ
-	II	●	لیل	VU	-	●	اردک مرمری
-	II	◇	لاچین	-	-	●	اردک تاجدار
-	II	◇	بالابان	LR	-	◇	اردک بلوطی
-	I	◇	شاهین	-	-	●	اردک چشم طلایی
-	II	●	درنا معمولی	-	-	●	مرگوس سفید
VU	-	●	یلوه خنایی	-	-	●	مرگوس بزرگ
-	-	●	قرقاول	EN	II	◇	اردک سر سفید
LR	II	●	زنگوله‌بال	-	-	●	غاز پیشانی سفید
LR	I	◇	هویره	-	II	●	کرکس مصری
VU	-	●	خروس کولی دشتی	-	II	●	دال
-	-	●	گلاریول بال سیاه	LR	II	●	دال سیاه
-	-	●	مرغ حق معمولی	-	II	◇	هما
-	-	●	شاه بوف	-	II	◇	عقاب مارخور
-	-	●	جغد کوچک	LR	I	◇	عقاب دریایی دم سفید
-	-	●	جغد گوش دراز	-	II	●	عقاب دوبرادر
-	-	●	پرستو معمولی	-	-	●	عقاب صحرائی
-	-	●	بلبل معمولی	-	II	◇	عقاب طلایی
-	-	●	سار صورتی	VU	I	◇	عقاب شاهی
-	-	●	مینا	-	II	●	سارگپه جنگلی

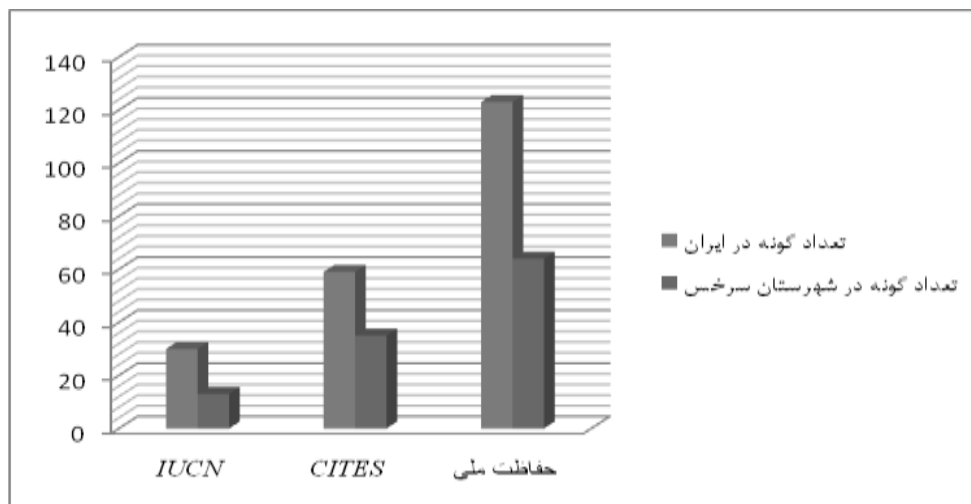
شکل ۲- فراوانی گونه‌های راسته‌های مختلف پرندگان در شهرستان سرخس

شکل ۳- فراوانی گونه‌های مشاهده شده در فصول مختلف سال در شهرستان سرخس

شکل ۴- درصد فراوانی گونه‌های پرندگان بر اساس شرایط زیستگاهی در شهرستان سرخس

شکل ۵- مقایسه گونه‌های دارای ارزش حفاظتی در ایران و سرخس

بحث

نداشته است [۶، ۷، ۸] اما طی پایش‌های صحرائی زادآوری گونه ثبت شد. لازم به ذکر است که برخی گونه‌های پرندگان چند دهه قبل به عنوان زادآور در رودخانه هریرود معرفی شده‌اند با این حال در مطالعه حاضر که طی سال‌های متمادی در منطقه صورت گرفته نیز هیچ نمونه‌ای از آنها مشاهده نشد که این خود دلیلی بر تغییر پراکنش پرندگان به دلیل حضور انسان است. زیستگاه‌های جنگلی حاشیه این رودخانه دستخوش تغییرات زیادی شده و محیط مساعد زادآوری بسیاری از گونه‌ها در این منطقه از بین رفته و به نظر می‌رسد پرنده‌گانی که در گذشته در منطقه حضور داشته و زادآوری می‌کردند در حال حاضر یا به صورت محلی منقرض شده‌اند و یا دیگر به این زیستگاه‌های تخریب یافته مهاجرت نمی‌کنند.

نتیجه‌گیری

نتایج مطالعه حاضر نشان داد که نزدیک به ۲۲۵ گونه از پرندگان ایران در وسعی برابر با ۰/۳ درصد از خاک ایران زیست می‌کند یعنی ۴۳ درصد از پرندگان ایران همچنین ۶۴ گونه دارای ارزش حفاظتی بالا در بین این ۲۲۵ گونه وجود دارد، بنابراین نیاز است یک ایستگاه پژوهشی ثابت در شهرستان احداث گردیده و پایش پرندگان منطقه به صورت مداوم انجام شود همچنین به دلیل تنوع بالای پرندگان منطقه این شهرستان را می‌توان به یک مکان شناخته شده برای برنامه‌های طبیعت‌گردی با هدف پرندگان تبدیل کرد.

تشکر و قدردانی

نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از کارشناسان و محیط‌بانان اداره محیط زیست شهرستان سرخس به جهت همکاری در تمام مدت فعالیت‌های میدانی طی بررسی‌های صحرائی پرندگان تشکر و قدردانی نمایند.

شهرستان سرخس در منتهی‌الیه شمال شرق استان خراسان رضوی قرار دارد و از سیستم‌های متنوع خشکی و آبی (شامل پیکره‌های طبیعی و انسان ساخت) برخوردار می‌باشد که سبب شکل‌گیری تنوع بالای پرندگان در منطقه گردیده است به شکلی که بیش از ۲۲۵ گونه پرنده در این شهرستان مشاهده و ثبت شده است. دلیل غنای بالای پرندگان در این شهرستان به دلیل تنوع بالای زیستگاهی و پیکره‌های آبی انسان ساخت (سدهای خاکی و استخرهای پرورش ماهی) فراوان در منطقه است. همچنین شهرستان سرخس تنها نقطه‌ای در ایران است که فون عناصر پالئارکتیک شرقی مانده چرخ ریسک تورانی و فاخته خاوری به ایران می‌رسد و این عامل نیز سبب افزایش تنوع بالاتری از پرندگان شده است. دلیل دیگری را که می‌توان به عنوان یک عامل مهم در افزایش تنوع پرندگان در سرخس گردیده عنوان نمود استفاده پرندگان مهاجر عبوری از پیکره‌های آبی انسان ساخت به عنوان یک توقف گاه موقت شمار زیادی از پرندگان آبی و کنار آبی را در برمی‌گیرد با این وجود بیشترین گونه‌های مشاهده شده پرندگان خشکی زی بودند (نمودار ۴). دلیل آن را می‌توان وجود طیف زیستگاهی متنوع از تپه‌های ماسه‌ای تا جنگل‌های پسته وحشی دانست. این موضوع در ارتباط با گونه‌های فهرست سرخ IUCN و سایتیس نیز صدق می‌کند. سرخس زیستگاه بسیاری از گونه‌های دارای ارزش حفاظتی کشور است و در حدود نیمی از گونه‌های که در سطح کشور حفاظت شده اعلام شده‌اند در شهرستان سرخس حضور دارند (شکل ۵) و این اهمیت شهرستان سرخس را از نقطه نظر اهمیت پرندگان و حفاظت آنها بیش از پیش آشکار می‌سازد.

طی مطالعه حاضر نتایج جدیدی در ارتباط با پراکنش و وضعیت زیستی پرندگان به دست آمد برای مثال تاکنون رکوردی از زادآور دیدومک در شمال شرق ایران وجود

منابع

6- Porter R., Christensen P., Schiermacker-Hansen P. (2005), *Birds of the Middle East*. London, UK: A & C Black Publishers.

7- Scott D.A. (2007), A review of the status of the breeding waterbirds in Iran in the 1970. *Podoces*, 2(1): 1-21

8- Scott D.A., Moravvej-Hamadani H., Adhami-Mirhosseyni A. (1975), *The Birds of Iran*. Department of the Environment (In Persian, with Latin, English and French names), Tehran.

9- Svensson L., Mullarney K., Zetterstrom D. (2010), *Collins Bird Guide: The Most Complete Guide to the Birds of Britain and Europe*. Harper Collins Ltd.

10- Yousefi M., Khani A., Shaykhi Ilanlo S., (2010), Reptiles' fauna of the Khajeh protected area. 16th National and 4th International Conference of Biology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran, 14-16 September 2010.

1- Asadian M. (2012), Identify the breeding birds species of Sarakhs and their distribution maps. M.Sc. Thesis. Islamic azad University (In Persian)

2- Dayani A. (1988), *The birds of Middle East and Near East*. University of Tehran Press.

3- Khani A., Yousefi M., Rastegar Pouyani E., Hosseinian Yousefkhani S. (2012), Lizard's fauna of Sarakhs with emphasize on habitat and substrate type together with a new record of *Eumeces taeniolatus* in north-east. The 17th National and 5th International Conference of Iranian Biology, Kerman, Iran.

4- Madjnoonian H., Kiabi B.H., Danesh M. (2005), *Readings in zoogeography of Iran*, Parts 11. Department of the Environment, Tehran.

5- Mullarney K., Svensson L., Grant P.P.J., Zetterström D. (1999), *Collins bird guide*. UK: HarperCollins.